

ban ugyan csak a régi Tájszótár idézi Baranya megyéből, másutt *sállik*, *sálik*; azonban értesülésem szerint a pestmegyei Apostagon és Aradon is megőrizték az eredetibb *sárlík* változatot. De másutt is vannak *h* nélküli alakok. Gömör megyében pl. *sárlík* (már Kassai följegyezte [i. h.]), Kecskeméten és Szegeden *sárit*, (MTsz.), Bácsadorjánban *sárit* (MNY. 9:237). Véleményem szerint a *sárlík* csupán alakváltozata a *sárhozik*, a *sárit* pedig a *sárhít* igének, s úgy viszonylanak hozzájuk, mint a *helyez* a régi *helyhez* igéhez, melyet még Petőfi is használt. A *sárhozik* valószínűleg eredetibb *sárhozik alakból fejlődött, ez pedig csupán változata a *sárhodik* igének (vö. TMNY. 457). A Palócságban előfordul a műveltető *sárat* 'hágat [kancát]', ez meg nyilván a székely [*meglsárho* 'meghág [kancát a ménlő]' változata (MTsz.). Tolnay S. Barmokat orvosló könyvében Csósz Gyula dr. főállatorvos úr szíves értesítése szerint *sárlík* változat van, de ez csak disszimilációs alakja a *sállík* igének.

A NySz. ez igéket a 'sárga' jelentésű *sár* melléknévhez kapcsolta, CzF. és Simonyi (Nyr. 32:28) pedig a *sár* főnévhez; Melich egyik véleményét sem fogadta el (MNY. 16:60). Nézetem szerint CzF. és Simonyi felfogása helyes, csak hogy egy 'váladék' jelentésű *sár* főnevet kell az említett igék alapszavául tekintenünk. Csósz főállatorvos úr szíves értesítése szerint u. i a sárló kanca gyakran vizez, s vizelete zavaros sárga színű. A *sár* szónak e jelentéséhez vö. a következő adatokat: *epesár* 'a kihányt, epetartalmú gyomornedv' Tiszadob; *sárvíz* 'epe, epesár' Csík m., Kisküküllő m. MTsz., 'sötétszínű, vízszerű hányadék' annak, akinek ismétlődő hányó ingere van' Torda NyF. 32:58, Bihar m. Tárkány MNY. 11:91; 'geny' Torontálvásárhely uo. 7:42; 'a testen támadt kelésben v. hólyagban levő v. sebből kiszivárgó sárgás nedv' Kiskúnhalas, Tiszadob, Túrkeve, Cegléd MTsz. (vö. Púp (kelés) támadt a dèrekamon és teli van sárvízzé MNY. 16:160). Valószínűleg idetartozik a NySz.-ban közölt 'epe' jelentésű *sár* is, vö. Calepinusnál: *bilis* — *Sár, tagokban folyó nedvesség.*

Beke Ödön.

Bámul és családja.

Bámul igénknek a nyelvtörténeti adatok szerint régebben *bávul* alakja volt. Mai *m* hangú alakja a Magyar Etymologiai Szótár szerkesztőinek aggodalom nélkül elfogadható feltevése szerint a rokon jelentésű *ámul* hatása alatt lett. Még valószínűbb vagy mondjuk pontosabb azonban SIMONYINAK az a feltevése (Nyr. XLVI, 20), hogy a változás az *ámul-bávul* iker-

szóban történt, mégpedig úgy, hogy ennek előtagja hatott az utótagjára, mint az *aprócsépő* > *apró-csépő*, *büvös-bájos* > R. *büvös-bávós*-féle esetekben (l. e jelenségről bővebben HORGER: A Nyelvtud. Alapelvei² 96. §), s az így keletkezett *ámul-bámul* alakból aztán önálló használatra is kivált az *m* hangú új alak. Könnyen érthető, hogy ez utóbbinak hatása alatt aztán a R. *bávészcodik* igéből is *bámészcodik* lett. Mindebből pedig először is az következik, hogy ha a *bámul* ige eredetét akarjuk kutatni, akkor *v* hangú régibb *bávul* alakjából kell kiindulnunk.

Az EtSz. szerkesztői kérdőjellel ugyan, és nagyon feltételelesen ugyan, de lehetónek tartják, hogy a *bávul*-nak és a hozzátartozó egész szócsaládnak *báv*-töve azonos a szintén 'bámulni, meglepődni, elhúlni' jelentésű votják *pal'mi*, *pajmi* igének *pal'*, *paj*-tövével. Én azonban ezt a feltevést egyáltalán nem tartom valószínűnek. Mert azon, már az EtSz. szerkesztőitől is megemlített kételkedtető körülményen is túl, hogy ez a szavunk valamennyi rokon nyelv közül egyedül csakis a votjákban volna meg, homályos a szókezdő votj. *p* ~ magy. *b* megfelelés, és még homályosabb a tövégi votj. *l'* (> *j*, mert nyilván *l'* az eredetibb votják hang) ~ magy. *v* megfelelés. Emiatt tehát sokkal valószínűbbnek tartom azt a feltevést, hogy ez az igénk nem a közös finnugor korból való örökség, hanem a magyar nyelv külön életében keletkezett, mégpedig a szájtátást, csudálkozást, bámulást kifejező *bá!* indulatszó származékaként. A R. *bávul* (> *bámul*) *v* hangja e feltevés szerint természetesen úgynevezett hiátustöltő volna, ami nyelvünk történetében olyan közönséges jelenség, hogy egyáltalán nem szorul külön igazolásra.

Az EtSz. szerkesztői szerint a R. *bávul* > *bámul* családjába tartozik a N. *báva* melléknév is (amely az idegen eredetű *naiv* szó pótlására újabban már az irodalmi nyelvbe is behatolt), valamint a közhasználatú *bamba* is, de hozzáteszik ehhez, hogy „képzésmódjuk nem világos“ (EtSz. I, 265).

A *báva* szó képzése módját azóta már próbálták megfejteni. Nyr. XLIV, 27 ugyanis ezt mondja erről SIMONYI: „... a 19. század vége felé kerül irodalmi használatba Szabó Endre által, még pedig a *naiv* fogalmára, az erőltetett *gyermeteg* helyett. A képzésmódja pedig elég világos: maga Szabó Endre igen helyesen a *báváscodik* igéből magyarázta Nyr. XXXIV, 37; ez pedig a *báváscodik*, *bávészcodik*, *bámészcodik* ige változata (s-sel a *vakoscodik*, *kíváncsiscodik* analógiájára).“ Azt, hogy Szabó Endre „a *báváscodik* igéből magyarázta“, nyilván úgy kell értenünk, hogy ezen igéből való elvonásnak magya-

rázta. S ez, semmi egyébire nem tekintve, nem is volna elfogadhatatlan (a *vakoskodik: vak, kíváncsikodik: kíváncsi*-féle viszony analógiás hatása alatt ugyanis könnyen keletkezhetett volna *bávaskodik* mellé is *báva*) csakhogy ennek az igének s hangú *bávaskodik* alakja egyetlen egyszer van közölve, s éppen magától Szabó Endrétől (Zemplén megyéből, Nyr. XXXIV, 37), tehát kérdés, hogy valóban hiteles-e, nem a közlő tévedése-e, mert más források szerint a régiségben és a mai népnyelvben is mindig csak *sz* hangú (*bávész-kodik >*) *bávász-kodik* van, ebből pedig semmiféle analógia alapján nem vonódhatott volna el a *báva* melléknév. És még kétesebbé teszi e magyarázat helyességét az a körülmény, hogy a 'bámész, szájtató' (> 'együgyű, bárgyú') fogalmát az Alföldön nemcsak a *báva* szóval fejezik ki, hanem a vele bizonyára egy tőről fakadt *bákó* szóval is (Csongrád, Nyr. XXVI, 117, Hódmezővásárhely, u. o. XLV, 42, Szalonta, u. o. XLV, 260, ezt se a MTsz., se az EtSz. nem ismeri) és ezt se lehet elvonásnak magyarázni. Tehát csakis *-kó, -kő* képzős becéző származék lehet. Hogy minnek a becéző származéka? Lehet, hogy magának a *bá!* indulatszónak, de az is lehetséges, hogy a R. *bávuló* vagy *bámuló*, a R., N. *bávész-kodó > bávász-kodó* vagy *bámész-kodó > bámász-kodó* igeneveknek olyan becéző csonkítása és továbbképzése, mint amilyenek pl. *Damkos*-ból *Damkó > Dankó* és *Lajos: Lajkó, Tamás: Tamkó > Tankó*, cseh-tót *filek: filkó, borju: bocsi, bugyogó: bugyi, ital: itóka, mozgó(-színház): mozi, ravasz: *rayka (> róka* stb. Ennek a N. *bákó*-nak a példájára pedig valószínű, hogy a N. *báva* sem egyéb, mint ugyanilyen csonkított tövű, csakhogy kicsinyítő *-a, -e* képzővel való becéző származék a R. *bávuló* vagy *bávész-kodó > bávász-kodó* igenéből. Vö. pl. *Borbála: Bora, Dorottyá: Dóra, Ilona: Ila, Domokos: Doma, Zsigmond: Zsiga* stb.

De milyen eredetű a kétségtelenül ugyane szócsaládba tartozó *bamba* melléknév? Az *m* és *a* közötti *b* hangja nyilvánvalóan inetimológikus eredetű. Olyan, mint amilyen *m* és magánhangzó közötti helyzetben még több más szóban is fejlődött. (L. erről N. és Ny. VI, 199.) Szóvégi *a*-ja ugyanaz a becéző képző, mint a *báva* melléknévé, első magánhangzójának rövidsége pedig abból magyarázódik, hogy a *bámuló* vagy *bámész-kodó > bámász-kodó* igenév ebben az esetben nemcsak egyszótagú becéző tövé csonkult, mint a *báva* esetében, hanem ennek az egyszótagnak a magánhangzója még meg is rövidült. Tehát úgy, mint pl. a *Júlia: N. Jula, Julcsa, Lídia: N. Lidi, Bódog: Boda* (ma családnév), *Klébelsberg: Klébi* és *Bálint: N. Bali, Daniél: Dani, Gábor: Gabi, Gáspár: Gazsi, János: Jancsi, Jankó,*

Kálmán: Káli, Károly: Karcsi, László: Laci, Mária: Marcsa, Márton: Marci, Máté: Matkó (ma családnév), *Mátyás: Matyi* féle, vagy, hogy közneveket is említsek, *nyúl:nyuszi, szőke:szőszí, bárány: bari, barka* 'Julus, kätzchen'-féle esetekben. Tökéletesen ugyanilyen (eredetileg bizonyára csak tréfás, játszi) becéző származék *bámuló* vagy *bávészködő* > *bámészködő*-ból: *bama > *bamba*.

Horger Antal.

A teremburáját.

Minden magyar ember tudja, hogy ez tréfás káromkodás, mely akkor hagyja el „fogaink sövényét“, mikor hirtelenül egy kissé megharagszunk valami miatt. De tudtommal eddig még soha senki sem próbálta megfejteni ennek a furcsa alakú káromkodásnak az eredetét. Csak annyit említettek egyes nyelvészek már több alkalommal, hogy a *teremtő* és az *úr* szavak rejlenek benne, s hogy mai alakja valószínűleg euphemismus eredménye. Ezt magam is feltétlenül helyesnek tartom, csakhogy ezzel még egyáltalán nincsen megmagyarázva e káromkodás rejtélyes hangalakja.

Azt hiszem, hogy figyelmünket először is arra a körülményre kell irányítanunk, hogy ez a káromkodás a tárgyeset ragjával végződik. Ez ugyanis azt bizonyítja, hogy itt hiányos mondatról van dolgunk, mégpedig olyannal, amelynek elmaradt állítmánya tárgyias ige volt. Abból a körülményből pedig, hogy éppen az állítmány maradt el a mondatból, valószínűleg arra kell következtetnünk, hogy ez az igei állítmány „vaskos“ jelentésű volt. Nem nehéz ezek után kitalálni, hogy ez az elhallgatott ige csak a latin *futuo* magyar megfelelője lehetett. A káromkodásnak tehát eredetileg, a maga teljességében (euphemismusból itt is a latin igét használva), így kellett hangzania: *Futuo a teremtő urát!* (T. i. annak a teremtő urát, aki vagy ami azt, ami miatt én most haragszom, okozta).

Az euphemismusnak tehát ebben az esetben az volt az első hatása, hogy a káromkodó mondatból az állítmánynak elhagyása után csak ennyi maradt meg: *A teremtő urát!* (Ugyanennek az állítmánynak elhagyásával keletkezett ez a szintén káromkodó hiányos mondat is: *Az istenit!*). De mivel még ez is nagyon világos volt, hisz mindenki könnyen kitalálhatta, hogy a káromkodó mit akar csinálni a megszidottnak teremtő urával, ezért ez a hiányos mondat újabb euphemismus következtében másodszer is megrövidült: *A teremurát!* lett belőle, s most már eléggé el volt fátyolozva az eredeti jelentése. Sőt sokak